

Радоман Јовановић

ЈЕДАН ИНОСТРАНИ ОТПОР ПРОДИРАЊУ ИТАЛИЈАНСКОГ КАПИТАЛА У ЦРНУ ГОРУ

Недостатак финансијских средстава за било каква већа улагања у привреду, помањкање стручног кадра, смисла и искуства у привредним операцијама — приморавали су црногорске владе да излазе из привредне заосталости траже у ангажовању страног капитала и стручњака, нудећи им, ради јачег увлачења, повластице за искоришћавање шума и још недовољно испитаних руда. Рудна богатства, и поред низа истраживања која су странци предузимали,¹ нијесу била довољно привлачна мета страним капиталистима. За експлоатацију шума требало је претходно изградити прилазне путеве. Сем тога, није било никакве традиције у привреди земље, а што је основно — слаби изгледи на профит одбијали су стране капиталисте да свој капитал уложе у Црној Гори. Ако страни капиталисти нијесу јаче били политички заинтересовани за Црну Гору, још теже су се одлучивали да у њу пласирају свој капитал. Белгијски, холандски и француски капиталисти нијесу хтјели да уложе свој капитал. Енглески капитал увлачио се преко трговачког друштва „Англо-монтенегрин“ Жеље кнеза Николе да ангажује страни капитал тешко су се остваривале. Финансијско стање земље требало је некако поправити. Зајмовима и субвенцијама држава се једва одржавала, у земљи није било рада, те је почетком XX вијека настало масовно емигрирање Црногораца. Планови за отварање радова у Црној Гори смаграни су и као средство сузбијања све већег замаха економске емиграције Црногораца. Кнез и влада морали су рачунати и на политички продор оне земље чији капиталисти буду уложили свој капитал у Црној Гори, због чега се, добрим дијелом, и није активније тражило ангажовање аустријског капитала.² У ситуацији, када се није могао наћи страни капитал,

¹ О истраживању руда у Црној Гори: Ђоко Пејовић, Рад на истраживању и експлоатацији руда у Црној Гори. Историјски записи, X, 1954, 328—405.

² Мемоари војводе Гавра Вуковића, Одломак из дипломатских односа са Русијом. Котор, 1928, 23.

који би коначно омогућио реализацију низа концесија које су црногорске владе давале, појављује се италијански капитал, који ће убрзо овладати готово свим животним соковима Црне Горе.

Упорном и систематском инфилтрирању италијанског капитала претходила су разна научна истраживања у Црној Гори. Поред низа путовања и истраживања Италијана по Црној Гори, долазак Антонија и Луиђија Балдађија 1886. године и поновни долазак Антонија Балдађија 1891. године имали су такође за задатак да испитају могућност и рентабилност улагања италијанског капитала у економски неразвијеној Црној Гори.³ Италијани се нијесу зауставили на истраживањима, већ су од црногорских влада тражили разне концесије, што је посвједочило циљ њихових путовања.

Од 1900. године почиње у Црној Гори јак италијански економски продор и политички уплив. Италијански капиталисти били су врло упорни у свом продору. Подржавани од своје владе, која је тежила политичком и економском продору на Балкан, они су били врло вјешти у преговорима са црногорском владом. Због пријатељског канала који је везивао црногорску и италијанску династију, овај економски и политички продор Италијана оквалификован је као акт пријатељства. Вјештина Италијана у преговорима, тешко економско стање Црне Горе, родбинске везе између два двора а и тежња кнеза Николе за личном коришћу, допринијели су све јачем италијанском продору.

Једно италијанско друштво добило је 1900. године концесију за истраживање и експлоатацију руда у Црној Гори.⁴ Крајем 1900. или почетком 1901. године добио је Антонио Балдађи концесију за читав низ фабрика.⁵ Државни савјет дао је 17. новембра 1900. године концесију Ђованију Балдађију за изградњу једне фабрике конзерви „под условом да у њој израђује конзерве искључиво од црногорских производа“ и обавезом да у року од пола године отпочне рад у фабрици.⁶ Ђовани Балдађи тражио је 1901. године концесију за једну фабрику сапуна, свијећа и шибица и једну фабрику за стројење кожа.⁷ Италијански капитал је преко трговачких веза још израније крчио себи пут у Црну Гору,⁸ при чему су му, као моћан подстрек, служиле политичке аспирације Италије на Балкану. Из политичких разлога Италијани су тражили дозволу за изградњу католичке цркве на Цетињу и наставу италијанског језика у Подгорици, која је почела

³ Др Мирчета Ђуровић, *Трговачки капитал у Црној Гори у другој половини XIX и почетком XX вијека*. Цетиње, 1958, 232.

⁴ Исто, 233—235.

⁵ Исто, 232.

⁶ Државни архив — Цетиње (ДАЦ), Државни савјет, фасцикла за 1906. год., прилог II сједници Савјета од 2. јуна 1906, бр. 1.

⁷ Др Мирчета Ђуровић, *нав. дјело*, 233.

⁸ Црна Гора има трговачки уговор са Италијом од 1883. године.

1901. године.⁹ Због италијанско-аустријског супарништва око Албаније и несигурних прилика у њој, Италији је било потребно да потражи још једну одскачну даску за продор на Балкан, а њу је покушала да нађе у Црној Гори. За судбину Албаније био је заинтересован и кнез Никола, па није могао допустити да се њено питање рјешава без његовог учешћа. У циљу добијања што већег политичког утицаја у Албанији, он је тајно позивао и примао албанске прваке, даривао их а нешто касније и тајно давао оружје Албанцима. У свом политичком плану територијалног проширења на рачун Турске, он је морао рачунати и на италијанске аспирације у Албанији, па је покушавао да са њом дође до споразума о заједничкој акцији у Албанији. На свом путу у Италију, у љето 1901. године, он је имао план да измијења мишљења са краљем Виктором Емануелом о Албанији и да покуша, како је кнез сам изјавио, „да се уједине ради заједничког отпора Аустро-Угарској“.¹⁰

Италијанска штампа давала је тада Црној Гори у рјешавању албанског питања видно мјесто.

Италијани су наставили са упорним и систематским продором у Црну Гору. „Они су прелазили преко наше презадужености, рекао би посматрач великодушно. Чудном предусретљивошћу, љубезношћу, попустљивошћу у преговорима обасипали су нас“.¹¹ Инжењер Анте Дешковић, који је вршио обимна испитивања по Црној Гори, тражио и добијао концесије, али није имао средстава за њихово остварење, понудио је своје услуге групи венецијанских капиталиста и заједно са кнезом Ревединијем и Ђузепе Волпијем појавио се 1902. године на Цетињу.¹²

Инжењера Дешковића, као доброг познаваоца шума и руда у Црној Гори, радо су примили венецијански капиталисти и са њим водили преговоре. Он је Андрији Радовићу, приликом његовог боравка у Риму, почетком 1903. године, изјавио да, због интересовања млетачких капиталиста, постоје изгледи да се концесије њему дате остваре, због чега је и молио да се рок отпочињања радова помјери од 31. децембра 1902. године до краја јула 1903. године, у ком времену је могуће формирати групу капиталиста која би преузела њему дате концесије. У групу капиталиста у Венецији били су већ ушли Реведини и Волпи, а у њу је требало увући и групу енглеских капиталиста преко Карла Росија из Рима.¹³ Истовремено се страсни италилофил кнез Лујо Вбјновић обратио Ревединију, Волпију и Ферарију, а они су изразили спремност да преузму концесије које је изгубио инжењер

⁹ Државни музеј — Цетиње (ДМЦ), Приновљени рукописи (ПР) 1901.

¹⁰ Исто.

¹¹ Гавро Вуковић, нав. дјело, 24.

¹² Исто; о концесијама инж. Дешковић: Ђоко Пејовић, нав. чланак, 399.

¹³ ДМЦ—Епоха Николе I, бр. 12 од 1905. (Писмо Андрије Радовића Евгенију Поповићу, црногорском конзулу у Риму, од 29. јануара 1903)

Дешковић.¹⁴ Крајем јануара 1903. године они су се појавили на Цетињу и 28. јануара обратили се молбом предсједнику Државног савјета да се рок остварења концесија датих инжењеру Дешковићу продужи до почетка августа 1903. године.¹⁵ Они су захтијевали и добијање концесије за монопол дувана, при чему би се користили планом за његово увођење, који је раније урадила црногорска влада уз садјејство аустроугарског министарства финансија¹⁶ и концесије за изградњу жељезнице Бар — Никшић и луке у Бару, које је инжењер Дешковић тражио од црногорске владе.¹⁷ Предсједник Државног савјета дао је 31. јануара 1903. године претходна допуштења Ревединију и Волпију за оснивање монопола дувана и његово вођење за 15 година¹⁸ и прелиминарну концесију за експлоатацију шума у околини Никшића.¹⁹

Кнез Никола је пристао и на вођење преговора за давање концесија за изградњу жељезнице Бар — Никшић, луке у Бару и експлоатацију шума и руда. Реведини и Волпи одмах послије ових преговора вратили су се у Италију да формирају синдикат. У даљим преговорима главну ријеч водио је кнез Лујо Војновић. Он је 24. фебруара 1903. године извјестио кнеза Николу да је примио вијести од Волпија о формирању синдиката за вођење монопола дувана и да ће ускоро послати писмени пристанак за његово вођење, да је формиран синдикат за изградњу жељезнице и да ће ускоро доћи у Црну Гору гроф Фоскари са комисијом техничара који ће извршити дефинитивну анкету.²⁰

Пјер Фоскари, Реведини и Ђузепе Волпи извјестили су првог марта 1903. године министра финансија Црне Горе о формирању синдиката под именом „Итало-црногорски синдикат“, чији је предсједник био Фоскари, и да ће ускоро кренути у Црну Гору комисија техничара.²¹ Ова комисија отпутовала је из Венеције 26. марта²² и стигла на Цетиње 1. априла 1903. године. Ова многобројна група, у којој се налазио и инжењер Дешковић, имала је задатак да проучи услове за изградњу жељезнице и експлоатацију руда. Она је прокрстарила приморску област и пошла у шумске предјеле Мораче и Васојевића.²³

¹⁴ ДМЦ—ПР, 1903.

¹⁵ ДАЦ—Државни савјет, молба Руђера Ревединија, Ђузепе Волпија и Пјера Фоскарија од 15/28. јануара 1903.

¹⁶ О покушају оснивања монопола дувана, преговорима и концесији датој 1900. год. Емили Ванцелу из Беча: ДАЦ—фасцикла Барско друштво, омот о монополу дувана.

¹⁷ ДМЦ—ПР, 1903.

¹⁸ Уговор о монополу дувана. Цетиње, 1906; 3. О истом: ДАЦ—фасцикла Барско друштво, омот о монополу дувана.

¹⁹ ДАЦ—Државни савјет, записник сједница од 24. априла 1903.

²⁰ ДМЦ—Епоха Николе I, бр. 19 од 1903.

²¹ ДАЦ—фасцикла Барско друштво, 1. марта 1903.

²² Исто, 17. марта 1903.

²³ „Глас Црногорца“, бр. 13 од 22. марта 1903.

Комисија је врло брзо радила и већ 20. априла гроф Фоскари тражио је измјену прелиминарних концесија за експлоатацију шума у околини Никшића, изградњу жељезнице Бар — Никшић и луке у Бару. Да би се што прије отпочело са радовима, синдикат се обавезао да ће у току 1903. године израдити техничке и финансијске студије концесија. Државни савјет је на својој сједници од 24. априла проширио концесије и на шуме у Иванчевом долу, Водном долу, Лебршнику и бјелопавлићке шуме у околини Прекорнице, одбијајући њихов захтјев за добијање шума у Васојевићима и околини Колашина, које ће „дати експлоатацију поменутом синдикату засебним уговором тек онда ако се и кад се ријешу жељезничко питање“, гарантујући ипак Итало-црногорском синдикату право прече купње за шуме за случај потражње са стране.²⁴ Изузимањем васојевићких и колашинских шума из концесија датих Итало-црногорском синдикату влада је имала намјеру да њих задржи као средство привлачења и других капиталиста који би преузели иницијативу за брзо рјешење жељезничког питања и да ће експорт дрвета упознати западни свијет са природним богатствима Црне Горе.²⁵ Овакво рјешење Државног савјета саопштио је телеграфски 8. маја 1903. године кнез Лујо Војновић грофу Фоскарију, а он је одмах дао пристанак, под условом да се гарантује да у означеним шумским комплексима има најмање два милиона кубних метара смоловог дрвета.²⁶

Смишљени продор Италијана се настављао. Крајем априла 1903. године био је дат Државном савјету на разматрање италијански предлог уговора о монополу дувана. У њему се о предлогу врло брзо расправљало,²⁷ што свједочи и чињеница да је на сједници од 27. маја, у присуству кнеза Николе, било одлучено да Лазар Мијушковић и Андрија Радовић ставе противпредлоге владе на пројекат Ревединија и Волпија. Они су већ сјутрадан реферисали и прочитали дефинитивни уговор, сагласивши се са Ревединијем и Волпијем. Истог дана уговор је потписан,²⁸ а санкционисан је 18 (31) маја. Монопол дувана преузело је италијанско „Друштво задружне режије црногорског дувана“, основано 15. јула 1903. године у Венецији,²⁹ са основним капиталом од 1,500.000 лира, које је од 20. марта 1905. године промијенило име

²⁴ ДАЦ—Државни савјет, записник сједнице од 24. априла 1903. године и писмо председника Савјета војводе Божа Петровића Фоскарију од 29. априла 1903.

²⁵ Исто.

²⁶ Исто, записник сједнице од 8. маја 1903.

²⁷ Гавро Вуковић, нав. дјело, 25.

²⁸ ДАЦ—Државни савјет, записник сједнице од 15. маја 1903.

²⁹ ДАЦ—Фасц. Барско друштво, омот о монополу дувана, акт устављена Друштва.

у „Црногорско анонимно друштво“ са повећаним основним капиталом од 2,500.000 круна и продужено концесијом за 25 година.³⁰

Већ тада се код једног дијела високих државних функционера осјећала бојазан од политичког продора Италијана у Црну Гору, али је њихов утицај био паралисан упливом на двору страших италософила, којима су били на челу Лазар Мијушковић и кнез Лујо Војновић. Преговори о даљим концесијама пренесени су из Државног савјета на министра финансија Лазара Мијушковића. Он је добијао све јаче позиције у земљи, постао персонa грата Италијанима и руководио преговорима о давању даљих концесија.

На сједнице Државног савјета довођени су италијански посланик Болати и Ђузепе Волпи да дају обавјештења. Изгледа на иницијативу Волпија, био је одређен Лазар Мијушковић у Савјет монопола дувана као црногорски представник и као најпогоднија личност за Италијане. Остале три личности (М. Ђукановић, А. Радовић и Ј. Поповић), које је Државни савјет предложио 5. јуна 1903. године као кандидате за црногорске представнике у Савјету монопола, нијесу, изгледа, биле пожељне Италијанима.³¹

На сједници Државног савјета од 6. јула 1903. године расправљано је о молби италијанског посланика Болатија да се једном италијанском морнарском официру дозволи боравак у Бару ради студија о успостављању радио-телеграфске линије — система Маркони — између Бара и Барија. Државни савјет је једногласно усвојио да се та дозвола дадне за штудирање и да се том официру буде на руку“ са напоменом „ствар да се држи у секрету“.³²

Тих дана италијанска влада преко свог посланика на Цетињу Болатија затражила је дозволу за отварање паробродске линије Скадар—Вир и дозволу да пароброди друштва „Пуља“ могу два пута недјељно „тицати“ луку Бар, с тим што би црногорска влада осигурала превоз поште између Бара и Вира.³³ Италијани су јануара 1905. године преузели превоз своје поште по Скадарском језеру, на основу рјешења Државног савјета од 20. јануара 1905. године, које је ускоро прешло у искључиво право пловидбе по Скадарском језеру.³⁴

Црногорска влада субвениционирала је италијанско друштво „Пуља“ да би његови пароброди „тицали“ луку Бар, иако ово „...у почетку није имало трговинског значаја, већ је у овом

³⁰ Уговор о монополу дувана, Цетиње, 1906, 11.

³¹ ДАЦ—Државни савјет, записник сједнице од 5. јула 1903.

³² Исто, записник сједнице од 23. јуна 1903.

³³ Исто, записник сједнице од 1. маја 1903.

³⁴ ДАЦ—Министарство иностраних дјела (МИД), бр. 235, 20. јануара 1905. године; бр. 4052 од 6. јула 1905; Министарство унутрашњих дјела (МУД) бр. 273, 20. јануара 1905. и ДМЦ — Епоха Николе I, омот од 3. фебруара 1905. год., сједница Министарског савјета од 8. децембра 1905.

политика играла прву улогу.³⁵ Радио-телеграфска линија Бар—Бари, прва на Балкану, свечано је отворена 3. августа 1904. године.³⁶

Када је послије десетогодишњег рада друштво „Англо-монтегрин“ престало са радом, уступило је своју имовину Барском друштву, о чему је и извијестило у августу 1905. године.³⁷

Монопол дувана постао је база Италијана за даљи економски и политички продор у Црну Гору. Ђузепе Волпи придобио је наклоност утицајних људи на Цетињу, међу којима су се истицали престолонаследник Данило и Лазар Мијушковић.³⁸ Од ситног зајма цетињској општини од 29.921,19 круна прешло се на крупније зајмове од којих је први био за изградњу пута Ријека Црнојевића — Вир од 340.272,65 круна,³⁹ који су приморавали црногорску владу да се према Италијанима не односи слободно.

Пошто је стари трговачки уговор између Црне Горе и Италије од 25. јуна 1883. године истекао 1. јануара 1903. године, продужен је до 1. јануара 1904. године,⁴⁰ а трговачки односи регулисани су нотама између црногорске владе и италијанског посланика од 10. јуна 1904. године на обнављање од 6 мјесеци и поново је признато да црногорска влада на италијанске производе примјењује „минималну тарифу с клаузулом као за највише повлашћени народ“.⁴¹

Тако су за врло кратко вријеме, од 1903. до 1905. године, Италијани загосподарили једним дијелом саобраћаја, држали у својим рукама монопол дувана и водили преговоре за коначно добијање шума у експлоатацију. Даљи преговори имали су за циљ добијање концесије за изградњу жељезнице и луке у Бару. Они ће се продужити, због жеље Италијана да добију што повољније услове и тежње црногорске владе да извуче што више користи од њих, све до 14/27. јуна 1906. године, иако су радови на луци у Бару отпочели већ 23. марта 1905. године.⁴² Око Монопола дувана у Подгорици формира се и мала колонија Италијана, Он је постао и један од пунктова италијанске политике у Албанији. На Цетињу се од престолонаследника Данила, Лазара Мијушковића и Волпија ствара јака група утицајних људи, а у Државном савјету паралише се утицај противника Италијана до-

³⁵ Гавро Вуковић, нав. дјело, 22.

³⁶ Исто, 23; „Глас Црногорца“, бр. 30 од 24. јула 1904.

³⁷ Др Мирчета Ђуровић, нав. дјело, 230.

³⁸ Волпи је био позајмио престолонаследнику Данилу 100.000 круна, па када је, 1906. године, затражио да му престолонаследник врати овај новац, дошло је до препирке између њих. Није нам познато да ли је Данило вратио овај новац. (ДМЦ—ПР, 1906).

³⁹ ДАЦ—Фасцикла Барско друштво.

⁴⁰ „Глас Црногорца“ бр. 48, 30. новембра 1902.

⁴¹ Уговори о трговини и пловидби закључени између Црне Горе и иностраних држава. Цетиње, 1912, 3.

⁴² „Глас Црногорца“, бр. 10 од 12. марта 1905.

вођењем италoфила.⁴³ Италијани имају све јачи уплив на двору а и у црногорској политици. „Доведени смо били до те крајности, да је Маркиз Кузани био консултиран у најделикатнијим питањима наше спољне политике.“⁴⁴

Још у јулу 1901. године водили су се на Цетињу преговори око формирања италијанско-црногорске банке.⁴⁵

Економски су Италијани били загосподарили Црном Гором, а у њеној политици имали су моћан уплив. Настава италијанског језика у школи у Подгорици, католичка црква на Цетињу и подучавање у италијанском језику, које је водио на Цетињу службеник италијанског посланства професор Николини, имали су задатак да и културно вежу Црну Гору за Италију.⁴⁶ Продор италијанског капитала и политичког утицаја у Црну Гору и везивање кнеза Николе за Италију значило је губљење позиција Русије у Црној Гори. У овом чланку ми ћемо изнијети неколико података ради објашњења става Русије према италијанском политичком и економском продору у Црну Гору.

*

Од самог почетка продора италијанског капитала у Црну Гору, руски дипломатски представници на Цетињу пажљиво су пратили италијански уплив и одмах учили да са капиталом продире и политички утицај. Руска дипломатија није могла хладнокрвно посматрати скретање кнежеве политике са традиционалног ослањања на Русију и његово лавирање између Италије и Русије. Већ од 1903, од промјене режима у Србији, Русија пребацује тежиште своје балканске политике на Србију, што је и кнез Никола одмах уочио, али Црна Гора је још увијек имала за Русију важну улогу, те су политичке комбинације кнеза Николе, предузимане без знања и сагласности Русије, наилазиле на огорчено противљење њене дипломатије.

Од 1900. године руски посланици на Цетињу видјели су у сваком путовању Италијана по Црној Гори, у дозволи за изградњу католичке цркве на Цетињу и настави италијанског језика у Подгорици смишљене планове Италијана за политички продор. Они су били добро обавијештени о политичким акцијама кнеза Николе за зближење са Италијом. У Петрограду се осјећало да кнез Никола почиње да води активнију политику према Турској, која је могла изазвати и сукобе, а што није било у складу са руском политиком одржавања мира на Балкану пред одлучни сукоб на Далеком истоку. Кнез Никола није више послушно примао савјете Русије. Он није био спреман да одлучно прекине са Русијом, јер су га везивале велике новчане помоћи и обавезе које

⁴³ Гавро Вуковић, нав. дјело, 26.

⁴⁴ Исто, 34.

⁴⁵ ДМЦ—ПР, 1901.

⁴⁶ Исто, 1905; ДАЦ—МИД, бр. 233, 19. јануар 1905.

су из тих помоћи произиласиле, те је у својим политичким по-тезима морао рачунати да му је нужно сачувати руску наклоност и заштиту. Ни руски званични политичари, који су били добро обавијештени о политичким играма кнеза Николе и знали да он у овом времену не може опстати без руске заштите, нијесу били спремни да одлучно прекину руску наклоност према Црној Гори. Они су знали да код народа у Црној Гори постоји огромна љубав према Русији, те се могло рачунати и на притисак народа на кнеза Николу да се врати на традиционалну приврженост Русији. Русија је у Црној Гори имала своју базу и згодну стратегијску тачку на крајњим границама словенског свијета, коју није смјела изгубити. Ту треба и тражити објашњење за ону руску стрпљивост и неодлучност да на кнеза Николу изврши одлучан притисак.

Пред руску политику поставио се задатак да сузбије италијански продор у Црну Гору и да ову и даље задржи у сфери свог утицаја. У избору средстава и метода за остварење овог задатка уочавају се два начина: преузимање концесија у своје руке, директно учешће у економском развоју Црне Горе, што би значило ступање у економску конкуренцију са Италијанима, или пак притисак на кнеза Николу да одустане од давања концесија Италијанима и врати се на традиционалну приврженост Русији. Већ од самог почетка борбе против италијанског утицаја у Црној Гори руска политика дала је приоритет овом другом методу — притиску и пријетњама.

Оштар дипломатски сукоб, који је избио између Црне Горе и Русије, знатно је охладдио односе између њих. Остављајући по страни спољне ознаке овог сукоба, охоло понашање руских дипломатских представника на Цетињу, мијешање у унутрашње ствари и ниподаштавање суверенитета црногорске државе, ми морамо тражити његове узроке и суштину.

Интереси двију, по снази неупоредивих, држава били су различити. Црногорска влада морала је нешто предузимати да би отпочела са својим привредним развојем. Домаћих средстава било. Италијански капитал, који је требало да омогући тај развој, појављивао се и као оружје политичког и економског продора на Балкан, а тиме су интереси Русије у Црној Гори и на Балкану били угрожени. Руска влада није имала довољно кредита, а ни много економског интереса, да свој капитал улаже на ризикантне радове у Црној Гори. С друге стране, одавно формиран култ Русије у Црној Гори и велике субвенције могли су се сматрати као довољна залога за осигурање руских политичких и војних интереса у њој. Одбијајући учешће у економском развоју Црне Горе, Русија ју је препуштала италијанском политичком и економском продору. Са било ког гледишта, уживати једно-времено велике руске помоћи и пружати услове за политички

продор Италије, који је у директној супротности са руским интересима, било је исувише парадоксално.

Црна Гора је имала за Русију важну улогу; она је требало да послужи као њена база за случај рата са Турском и да веже за себе један дио турских снага. У случају било каквих дјејстава на Балкану, Русија је рачунала да ће црногорска војска везати за себе један дио снага оне земље која буде у рату са њом, а тиме олакшати положај на њеном главном фронту. Одличне везе између кнеза Николе и руског царског двора, учвршћене удајом двију кнежевих кћери за руским царским великим рођацима, допринијеле су да Русија настави са давањем великих помоћи Црној Гори и да преузме на себе скоро све расходе за издржавање црногорске стојеће војске.⁴⁷ Поред субвенције, Русија је и бесплатно снабдијевала наоружањем црногорску војску, коју је сматрала саставним дијелом својих снага и „послушним оруђем у рукама руског главнокомандујућег“.⁴⁸

Као што смо напоменули, руска дипломатија се од самог почетка определијелила за метод притиска на кнеза Николу. Већ од 1900. год. у петроградским новинама „Новое время“ појављују се чланци, а у дипломатским круговима круже гласови о стал-

⁴⁷ Поред издржавања Дјевојачког института, помоћи Цетињској богословији, болници Данило I на Цетињу, субвенције црногорском Министарству иностраних дјела, личних субвенција црногорском двору и других ситнијих помоћи, Русија је од 1895. год. само за издржавање црногорске стојеће војске давала годишњу субвенцију од 82.000 рубаља. Од краја 1900. године, када је Црној Гори одобрен зајам од 750.000 рубаља, из ове субвенције задржавано је 40.000 рубаља и сасвим укинута помоћ црногорском Министарству иностраних дјела од 20.000 рубаља, да би се добила сума од 60.000 рубаља, колико је износила уплата интереса на означени зајам. Од краја 1902. год. војна субвенција повећана је на 331.000 рубаља, а поред тога одобрен је један мањи војни фонд, за најнужније потребе црногорске војске, од 194.014 рубаља. (ДМЦ—ПР, 1904). Учествојући, на тај начин, у црногорском државном буџету, Русија је и те како била заинтересована за стање црногорских финансија. Представник руског Министарства финансија, Милер, долазио је, 1900. године, у Цетиње да прегледа црногорске финансије („Глас Црногорца“, бр. 2 од 13. јануара 1900. године донио је вијест да је Милер допутовао „да проучи наше финансијско стање“). Он је отпутовао са Цетиња 17. фебруара 1900. године („Глас Црногорца“, бр. 7 од 19. II 1900). Милер је касније поднио свом министарству један опширан извјештај о стању црногорских финансија. Руски посланик на Цетињу Шчеглов предлагао је, 1901. године, пошто је Русија својим субвенцијама учествовала са великим процентом у црногорском државном буџету, да она предузме, контролу над црногорским финансијама. Овај предлог био је одбачен, с образложењем да би то могло изазвати само нове финансијске жртве Русије (ДМЦ—ПР, 1901).

⁴⁸ Поред ситнијег војног материјала Црној Гори је Русија поклонила само у овом периоду: 1895. године — 30.000 „берданки“, а 1898. год. 30.000 „винтовки“ (московки) — М 1891, 12,900.000 метака за њих и знатну количину другог војног материјала. 1903. године одобрено је Црној Гори нових 2,000.000 метака. 1904. године дошло је из Русије 25.000 револвера „Смит“ и „Весон“ и 1,250.000 метака за њих, при чему је револверске метке требало платити по 6 рубаља за 1000 комада, тј. по цијени метала у њима (ДМЦ—ПР, 1904).

ном удаљавању кнеза Николе од Русије и приближавању Италији. Званични политички кругови гледали су у овом приближавању намјеру кнеза Николе да заједно са Италијом учествује у рјешавању „албанског питања“ Супарништво Аустро-Угарске и Италије око Албаније и мијешање кнеза Николе у „албанско питање“ могло је изазвати сукобе и немир на Балкану, што Русији није било у интересу. Руски министар иностраних послова, гроф Ламздорф, настојао је да убиједи кнеза Николу да не предузима ништа што би могло изазвати рат и да једино у том случају он може рачунати на сталну руску подршку и заштиту.

Основно средство којим се кнез Никола могао натјерати на приврженост Русији било је укидање субвенција и престанак руске заштите. Ипак, на то се Русија тешко одлучивала, али са пријетњама у току читавог сукоба није се престајало. У почетку сукоба руска дипломатија радила је обазриво и споро, али су зато Италијани „дошли брзо“.⁴⁹ У руском Министарству иностраних послова једна тренутна политичка акција а не смишљена нова политичка оријентација. Оно ће уочити да је то нова политичка оријентација тек 1906. године и тек тада ће предузети нешто енергичније акције да поврати кнеза Николу на оданост према њој. Позивање на стару оданост и платонско убјеђивање у потребу ослањања Црне Горе на Русију није помагало, тим више што је кнез Никола стално изражавао пред руским посланицима своју огромну љубав и приврженост Русији.

Предлози за сузбијање италијанског утицаја и зближење двију држава долазили су од руских посланика на Цетињу. Тако је, још 1901. године, посланик Петар Михаиловић Власов предлагао да се односи између двају народа поставе на тврђе основе и да у томе полазна тачка буде учвршћење духовне везе између њих. Премда је његов план за постизање тог циља био доста нејасан и неодређен, он је садржавао у себи предлог да се школе у Црној Гори реформишу по руском узору и да се за то да црногорској влади једнократна помоћ од 147.000 рубаља и годишња субвенција од 125.000, али никако мање од 85.000 рубаља. Премда је цар Никола II одобрио да се овај предлог узме у разматрање, министар финансија С. Ј. Вите није одобрио да се црногорској влади повећају субвенције, пошто би то било знатно оптерећење за државну благајну, која је ионако оптерећена са више од 220.000 рубаља годишњих помоћи за издржавање црногорске војске, Богословије, Дјевојачког института и других помоћи, и да ни у самој Русији дјело народног образовања није још ријешено.⁵⁰

Поред овог предлога, већ од 1902. год. водила се акција за подизање руске цркве на Цетињу.⁵¹

⁴⁹ Гавро Вуковић, нав. дјело, 35.

⁵⁰ ДМЦ—ПР, 1901.

⁵¹ Исто, 1902.

Акција кнеза Николе у „албанском питању“, примање албанских главара и раздавање оружја из Русије Албанцима, нашло је, 1902. год., на отпор руског посланика Власова.⁵² Кнез Никола је окуцљао албанске главаре у дворцу на Ријеци Црнојевића, давао им новац и наоружање да би их придобио за себе. Поред тога, формирање, на Ђурђевдан 1902. год., 49 батаљона и диоба оружја војницима, што је дало повода да се код народа створи утисак да ће ускоро избити рат, изгледали су посланику Власову као симптом скорог рата, који Русија није могла дозволити.⁵³

Други метод борбе против инфилтрације италијанског капитала у Црну Гору — учешће у њеном економском развоју, кругови у руском Министарству иностраних дјела и Министарству финансија нијесу активније подржавали. Руски капиталисти нијесу били вољни да ступе у економску конкуренцију са Италијанима, јер би у њој, највјероватније, били поражени. Сама држава није имала довољно кредита да их одобрава Црној Гори. С друге стране, Црна Гора је била далеко од Русије, у економском погледу мало интересантна, те је предузимање радова у њој, због слабих изгледа на профит уложеног капитала, било врло ризикантно. Руски капитал у Црној Гори не би могао извлачити веће профите, већ би углавном служио у политичке сврхе. Црна Гора је све до почетка продора италијанског капитала покорно слушала Русију, која ју је субвенцијама, уз традиционалне споне, везивала за себе, чиме су њени интереси били обезбијеђени, па су зато финансијски кругови сматрали за непотребно улагање новца у тако ризикантне радове.

Раније, док се Црна Гора у политичким акцијама консултовала са Русијом, и пројекте концесија за експлоатацију шума и руда, које је нудила инжењеру Дешковићу, достављала је руској влади и нудила је да преузме те концесије.⁵⁴ Пројекте ових концесија руска влада давала је на разматрање министру финансија С. Ј. Витеу. Он није показао вољу да организује посао око добијања ових концесија. Његова политичка група била је заинтересована за економску експанзију на Далеком истоку,⁵⁵ те отуда није поклањала довољно пажње Балкану. Вите се према пројектима црногорске владе односио скептички. Он није вјеровао у могућност остварења предложених концесија, због слабог економског и финансијског стања Црне Горе, због неиспитаности рудног богатства, одсутности прилазних путева к шумама, неоснованости предрачуна на којима су израђивани пројекти, бескорисности неких предложених крупних трошкова, па зато цр-

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Гавро Вуковић, нав. дјело, 23.

⁵⁵ Большая советская энциклопедия, второе издание, кн. 24, 105, под Куропатки.

ногорска влада неће моћи да формира страну компанију, нити ће моћи да одговори својим обавезама према њој. Штавише, он је сматрао и намјеру оснивања монопола дувана, који је требало да послужи као гаранција за профит уложеног капитала, за неостварљиву. Због неизвјесности таквог посла, Вите је био противник преузимања тих концесија, јер би, по његовом мишљењу, то везало Русији руке, свалило на њу одговорност за случај неуспјеха и изазвало нове новчане жртве. Он је био енергичан противник давања ових концесија странцима, па је предлагао да се Црној Гори укаже да је она дужник Русије, те — да би могла своје обавезе према њој извршити — мора се према привредним операцијама односити разумно, јер препуштању своје земље експлоатацији странаца не придаје нужан значај.⁵⁶

Предлог црногорске владе руској влади да покуша формирати једну компанију руских капиталиста за преузимање радова у Црној Гори није узиман озбиљно у разматрање. Министар Вите није уложио труда око овога, нити је сматрао за потребно да се о овоме брине. Тако, већ у почетку, руска политика учила је опасност за своје позиције у Црној Гори од пенетрације италијанског капитала, али није изабрала најпогодније средство да паралише утицај Италијана.

Нови предлог за сузбијање италијанског утицаја поново је потекао од руског представника на Цетињу. Посланик Шчеглов предложио је свом министру да руска влада, пошто сама нема средстава за формирање једне компаније, подстрекује руске капиталисте за учешће у радовима у Црној Гори и конкуренцију Италијанима. По његовом предлогу, Црна Гора се могла задржати у сфери руског утицаја не давањем и повећањем субвенција, већ учешћем у њеном економском животу. Према његовом предлогу руска влада односила се нехатно, па је био принуђен да пише приватна писма извјесним утицајним личностима у Министарству иностраних послова и моли их да подрже његов предлог код министара Ламздорфа и Витеа.⁵⁷ Министри Ламздорф и Вите нијесу били присталице никаквог увећања финансијских жртава у корист Црне Горе, те зато нијесу могли ни створити једну руску компанију за преузимање концесија у Црној Гори. И сам Шчеглов био је присталица гледишта да Црној Гори не треба увећавати субвенције, али је инсистирао на свом предлогу подстрекивања приватних предузимача. По његовом мишљењу, преласком предузећа у руске руке била би обуздана и тежња кнеза за личном коришћу, јер велике руске субвенције „појавиле би се овдје као драгоцјена кочница“. Само одстрањење Русије од економског живота Црне Горе, по његовом мишљењу, предаће је Италијанима, а тада ће Русија изгубити вјерног стражара на

⁵⁶ ДМЦ—ПР, 1903.

⁵⁷ Исто.

границама словенског свијета, тада ће поћи у пепео све наше жртве у корист те земље, њима ће се користити други, а може бити и, од нас стварана, војна сила Црне Горе окренуће се против наших интереса“.⁵⁸

Русија није била у стању да учествује у економском развоју балканских држава. Она је 1902. год. одбила предлог Николе Пашића да уложи свој капитал у Србији, чиме би препријечила продор Њемачке на Блиски исток.⁵⁹ Руска подршка Јадранској жељезници није ишла даље од дипломатске.⁶⁰ Кнез Никола је 1901. год. тражио од Русије да гарантује рентабилност Јадранске жељезнице, да би се лакше добило учешће страног капитала.⁶¹

Да би лакше утицало на начин обуке следило за реформама у црногорској војсци и што је могуће боље следило за расходовањем војне субвенције, руско Министарство војске успоставило је 1903. год. своју сталну војну агентуру у Црној Гори.⁶²

Шчегловљев предлог за учешће руских капиталиста у Црној Гори био је предат на разматрање Одјељењу трговине. У њему се овај предлог, при слабир изгледима на профит, сматрао за тешко прихватљив. Крајем јула 1903. год. Министарски савјет Русије разматрао је предлог устава Руско-црногорског друштва за експлоатацију шума и руда који је предложио неки Фордач.⁶³

Ниједна од ових намјера није се остварила.

На позив Финансијске управе Русије, која је извијестила руске берзанске комитете о жељи своје владе да увуче руски капитал у Црну Гору, стигао је, почетком јануара 1904. године, на Цетиње представник познатог петроградског пословног човјека А. Ф. Рафаловича, неки Ернест Владиславович. Он је дошао са пуномоћима од свог послодавца да закључи уговоре за експлоатацију природних богатстава Црне Горе и добијање од ње свих концесија за трговачка предузећа. Његови планови су били веома опширни. Они су обухватили: експлоатацију шума и руда, изградњу фабрика, луке у Бару и жељезнице. За извршење овог плана он је имао намјеру да заинтересује и неке петроградске и одеске капиталисте. Поред тога, он је намјеравао да ступи у преговоре са инжењером Дешковићем ради откупа његових ранијих истраживања. Министар иностраних дјела и министар финансија Црне Горе имали су са њим дуг разговор. Отправник послова руског посланства на Цетињу Фон Мек изјавио је Владиславовичу да се такви преговори могу водити тек онда када их

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Димитрије Ђорђевић, Аустро-српски сукоб око пројекта Новопазарске жељезнице. Историјски часопис, књ. VII, 1957, 220.

⁶⁰ Димитрије Ђорђевић, Пројект Јадранске жељезнице у Србији (1896—1912). Историјски гласник, 3—4, 1956, 5.

⁶¹ Исто, стр. 6, напомена 12.

⁶² ДМЦ—ПР, 1903, „Глас Црногорца“, бр. 29 од 5. јула 1903.

⁶³ ДМЦ—ПР, 1903.

одобри његов министар иностраних послова и да зато он отпу-тује. Владиславович је отпутовао са Цетиња 20. јануара, али је замолио Фон Мека да га обавјештава о детаљима италијанских предлога, које је црногорска влада достављала руском посланству.⁶⁴ Владиславович је обећао црногорској влади да ће, заједно са другим предузимачима, покушати да добије код неке банке конверсију на црногорски државни дуг. Крајем јануара 1904. он је тражио од црногорске владе, преко руског посланства, да га опуномоћи за преговоре око добијања конверсије на условима који би били утаначени између црногорске владе и банке која би преузела конверсију.⁶⁵

Намјера Владиславовича да организује посао око преузимања концесија остала је само покушај. Руска влада није му пружила активнију подршку, а већ почетком фебруара 1904. она се заплела у рат са Јапаном. Од 6. фебруара 1904. године, када су прекинута дипломатски односи са Јапаном, па све до портсмутског мировног уговора, 5. септембра 1905, и још дуго послје тога, Русија је преживљавала тешку кризу. Несрећни рат, порази руске војске и револуција 1905 — 1907. потресли су из темеља Русију.

Симпатије црногорског народа према Русији у овом рату биле су огромне и нескривене. Успјеси руске војске у почетној фази рата наишли су на огромне симпатије народа. Грађанство Цетиња приредило је 25. фебруара 1904. одушевљене манифестације поводом побједа руске армије над Јапанцима.⁶⁶ Иницијативом жене руског војног агента потпуковника Потапова, на Цетињу је покренута акција за скупљање прилога за руске рањенике.⁶⁷ Руском посланству на Цетињу масовно су се пријављивали Црногорци и Херцеговци с молбама да ступе у руску активну војску у Манџурији. Кнез Никола нудио је хиљаду Црногораца за одлазак на фронт у Манџурију, али се ускоро охладио према овом предлогу.⁶⁸ На овакве молбе, руско посланство на Цетињу обавијестило је преко „Гласа Црногорца“ да такве молбе неће бити усвојене пошто је руска влада наредила да се оне одбијају са захвалношћу.⁶⁹ У руској влади постојало је мишљење да би Црногорци, због своје необучености за фронтални начин ратовања, били само на терету руској војсци, али она то није саопштавала црногорској влади.⁷⁰ Ипак, један број Црногораца успио је да дође до Манџурије и да ступи у руску војску.

Осјећајући тешкоће у које је запала царска руска политика, кнез Никола је увидио да она није у стању да води активну

⁶⁴ Исто, 1904.

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ „Глас Црногорца“, бр. 10 од 6. марта 1904.

⁶⁷ Исто, бр. 13 од 27. марта 1904.

⁶⁸ ДМЦ—ПР, 1904.

⁶⁹ „Глас Црногорца“, бр. 31 од 31. јула 1904.

⁷⁰ ДМЦ—ПР, 1904.

политику на Балкану. У току руско-јапанског рата Италијани су добијали све јаче позиције у Црној Гори.

Плашећи се отпора Русије и Аустро-Угарске, Италијани су тежили да што прије добију концесије за изградњу жељезнице и луке у Бару. Преговоре око добијања ових концесија одужили су се све до 14. јуна 1906. године. На основу предлога Државног савјета од 3. фебруара 1905. године, преговори су се били приближили дефинитивном потписивању уговора, али је дошло до застоја у преговорима, јер су преко аустроугарског посланика били предати предлози аустроугарских предузимача за изградњу жељезнице до Подгорице са једним краком до Цетиња, у подпуности на свој ризик, без икаквих гаранција од стране црногорске владе, под условом да буду слободни у избору правца жељезнице и полазне луке у Приморју. По овом пројекту, Аустрија је захтијевала да жељезница полази из Котора. У суштини, Аустрија је покушавала да на рачун овог пројекта добије сагласност од црногорске владе за изградњу жељезнице која би ишла Црногорским приморјем и била дионица намјераване жељезничке пруге до Скадра. Кнез Никола и влада хтјели су да искористе овај предлог и да из конкуренције Италијана и Аустријанаца извуку што више користи, али су инсистирали да полазна лука жељезнице буде обавезно Бар, чиме би била осујећена изградња жељезнице између Бара и аустријског Котора и обезбијеђена изградња луке у Бару, коју је црногорска влада форсирала као своју порто-франко луку и излазну луку намјераване трансбалканске жељезнице. Кнез Никола је, ипак, зазирао од овог аустријског пројекта у коме је видио намјеру Аустрије да политички загосподари Црном Гором, па га је одбио.⁷¹ Црногорска влада дала је контра пројект изградње жељезнице од Мостара преко Никшића до Подгорице и Скра.⁷² Ускоро је Гавро Вуковић предложио да се мјесто жељезнице изгради колски пут од Мостара до Никшића чији је пројект још 1902. године био готов, али на савјет Русије није се отпочело с радом. У овим пројектима Русија је видјела, поред тежњи кнеза Николе да нађе конкурента Италијанима, и тежњу Аустрије да једним споредним правцем продре на Блиски исток. Кнез Никола је морао обећати руском посланику на Цетињу да неће потписати никакав уговор са Аустријом прије но што буде питао за савјет Русију.⁷³ Како предлози Аустро-Угарске нијесу били прихватљиви за Црну Гору, то су они и одбијени, а радови на луци у Бару свечано су отпочели 23. марта 1905. године,⁷⁴ иако уговор није био потписан.

Нудећи изградњу жељезнице Аустрији, црногорска влада је имала намјеру да тиме избјегне примјену чл. 29. берлинског

⁷¹ Исто, 1905; Гавро Вуковић, нав. дјело, 36.

⁷² Гавро Вуковић, нав. дјело, 36 и сл.

⁷³ ДМЦ—ПР, 1904.

⁷⁴ Види напомену 42.

уговора, по којему је Аустро-Угарска имала право поморске и санитарне контроле у Црногорском приморју, а да се Црна Гора мора споразумјети са њом у питању изградње путева у свом приморском појасу. По одбијању аустријских предлога, у Црној Гори су се још више уплашили да ће она искористити своје право примјене 29. члана берлинског уговора. Ако би се то догодило, црногорска влада је намјеравала да се обрати силама потписницама уговора.⁷⁵ Гласове, који су се у Црној Гори ширили, о противљењу Аустро-Угарске изградњи жељезнице, демантовао је аустроугарски посланик на Цетињу барон Кун и молио Гавра Вуковића да их „на тихи начин оповргне“.⁷⁶ Аустро-Угарска се, што је чудновато, није противила изградњи жељезнице, нити се одлучивала на примјену 29. чл. берлинског уговора.

Већ тада се постављало питање осигурања средстава за гарантију од 5% на уложени капитал, па је црногорска влада намјеравала да годишњу субвенцију од 20.000 франака, коју је Италија давала Црној Гори за превоз своје поште од Бара до Вира, пребаци на Итало-црногорски синдикат.⁷⁷

Преговори између Итало-црногорског синдиката и Лазара Мијушковића око добијања концесија наставили су се, 14—15. септембра 1905. године, у кнежевом двору у Никшићу.⁷⁸ Они су били предмет разматрања и на сједници Министарског савјета Црне Горе од 8/21. децембра 1905. На овој сједници дозвољено је Итало-црногорском синдикату да промијени назив у Барско друштво. Радови на луци у Бару одвијали су се на основу претходних споразума, који су потврђени размјеном писاما између Волпија и Лазара Мијушковића од 21. децембра 1905. године, која су имала вриједност уговора. Као крајњи рок утаначења уговора одређен је мјесец фебруар 1906. године.⁷⁹

У току рата на Далеком истоку Русија није била у стању да води активну политику на Балкану. Њена политичка сузбијања италијанског утицаја у Црној Гори свела се на пријетње кнезу Николи. Руски дипломатски представник на Цетињу имао је задатак да, по службеној дужности, најупорније слиједи политичку оријентацију кнеза Николе и да му стално скреће пажњу на опасност која му пријети од Италијана. Извршавајући своје дужности, руски посланик, и мимо инструкција своје владе, односио се према црногорској влади охоло и са ниподаштавањем суверенитета црногорске државе.⁸⁰ Руски дипломатски представник

⁷⁵ ДМЦ—ПР, 1905.

⁷⁶ ДАЦ—МИД, бр. 2299, од 17.IV 1905 (Писма Гавра Вуковића кнезу Николи).

⁷⁷ ДМЦ—ПР, 1905.

⁷⁸ ДМЦ—Епоха Николе I, од 2. фебруара 1905.

⁷⁹ Исто.

⁸⁰ Гавро Вуковић, нав. дјело, 28—34; ДАЦ—МИД, бр. 2963 од 16.V 1905 (Одбијање Соловјева да присуствује свечаности отварања Монопола дувана у Подгорици).

на Цетињу користио је разноврсна средства да би срзао углед кнеза Николе у Петрограду и наговорио своју владу на предузимање одлучнијег притиска на њега. Кнез Никола је карактерисан као превртљив, лукав и непоуздан; говорено је да се њему не може ништа вјеровати, да је он увидио да је од Русије добио све што је могао, да је ријешо коначно се удаљити од Русије, али да ће се он, када га невоље натјерају, поново окренути Русији.⁸¹

По завршетку рата на Далеком истоку Русија се нешто активније позабавила истискивањем Италијана из Црне Горе. Већ одавно формиран метод пријетњи кнезу Николи није се напуштао; напротив, он је још јаче форсиран. Кнез Никола и влада Лазара Мијушковића нашла се пред једном деликатном политиком у којој су морали изналазити средства како да сачувају руску заштиту и субвенције а да у исто вријеме воде преговоре са Италијанима о концесијама.

Почетком 1906. године Русија је увидјела да се у Црној Гори има посла са систематским продором Италијана, јер су се они у њој учврстили, и да треба предузети енергичније акције у циљу њиховог одстрањивања. Сада се покушало да се пријетњама укидања свих субвенција и прекидањем заштите натјера кнез Никола да одустане од издавања концесија за изградњу луке у Бару и жељезнице Бар—Вир. Појављује се и мишљење да би требало формирати једну политички незаинтересовану страну компанију која би откупила од Италијана све концесије које су држали у Црној Гори, чиме би Русија, на један посебан начин, обезбиједила „да коначно не изгуби резултате вјековних напора и жртава које је приносила ради сачувања у сфери свог утицаја храброг црногорског народа, који још може одиграти извјесну улогу у општем руско-словенском питању“.⁸²

Дипломатски сукоб развијао се у пуној жестини. Кнез Никола је оптуживан да своје односе са Италијом развија на бази неког свог тајног уговора са њом, који је, наводно, склопио са њом за вријеме руско-јапанског рата. Црна Гора је оптуживана да је на основу тог тобожњег политичког уговора добила на поклон 52 артиљеријска оружја од Италије, која су доведена из Италије 1905. године, а не да су она купљена, како је тврдила црногорска влада.⁸³

Руски војни агент на Цетињу, потпуковник Николај Потапов, предлагао је свом министарству да укине војне субвенције Црној Гори, пошто су оне у таквој ситуацији потпуно излишне.⁸⁴

⁸¹ ДМЦ—ПР, 1905.

⁸² Исто.

⁸³ Исто.

⁸⁴ Исто.

Посланик Максимов увјеравао је свог министра да се платонским убјеђивањем и позивањем на старе завјете са кнезом Николом не може ништа урадити.⁸⁵ Он је ишао и толико далеко да је постављао питање свом министру: „Има ли Црна Гора право да одлучује о било каквим економским уговорима, који у крајњем случају одстрањују Русију?“⁸⁶ По мишљењу руских дипломата, Црна Гора, иако је формално независна држава, она то није била фактички, јер, наводно, без руске заштите и субвенција не би могла као таква опстати. Тиме су још више присвајали себи право да контролишу њену спољну политику. Предсједник владе Лазар Мијушковић карактерисан је од руских дипломата као човјек који је поткупљен од Италијана да би им ишао на руку, као издајник и своје земље и старих завјета према Русији. У самом црногорском народу са огорчењем се говорило против Лазара Мијушковића и његове политике према Италијанима. Протурали су се гласови да су кнез Никола и престолonasљедник Данило примили повеће суме као мито од Италијана, што је све повећавало ионако велику мржњу Црногораца према монопољу дувана и Италијанима.⁸⁷

Русија је рачунала да се ова мржња народа према Италијанима и култ Русије у Црној Гори може искористити као средство притиска на кнеза Николу да би одустао од даљег давања концесија Италијанима.

Иако је 1905. године истекао десетгодишњи рок давања војних субвенција Црној Гори, руска влада није се одлучивала да прекине са њиховом исплатом. Она је, најприје, продужила исплату за свега једну годину, чиме је резервисала себи право да их може укинути крајем 1906. године ако њихова исплата не буде цјелисходна. Руско Министарство војске сматрало је да је са чисто војне тачке гледишта исплата субвенција нужна, јер без њих црногорска војска не би могла постићи онај степен бојеве готовости који је она од ње очекивала. Оно је било увјерено да би црногорска војска, без обзира на тренутну политичку оријентацију њене владе, одиграла видну улогу за рачун Русије у случају рата на Балкану.⁸⁸

У овом дипломатском сукобу двију по снази неједнаких држава, Црна Гора се нашла, нормално, у подређеној улози. Кнез Никола био је забринут својим односима са Русијом. Он се морао клети својом војничком чашћу да не постоји никаквог политичког уговора са Италијом, да је он вјеран Русији, и у љутњи истичати да Русија не може новцима куповати оданост Црне Горе

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ Исто.

⁸⁷ Исто.

⁸⁸ Историјски институт НРЦГ (ИИЦГ, Мемоари војводе Сима Поповића, књ. III, поглавље „Прве године Устава“, стр. 5.

према њој. Лазар Мијушковић доказивао је да он енергично брани интересе своје земље и увјеравао да ће уговори са Синдикатом садржавати обавезно једну клаузулу која би омогућила Црној Гори да откупи концесије од Италијана, када она за то буде имала средстава и када се појави бојазан од политичког господарења Италије над Црном Гором. Италијанске пројекте уговора и своје контрапрокјете црногорска влада достављала је на увид руском посланику. Крајем фебруара 1906. године кнез Никола је изјављивао посланику Максимову да је спреман прекинути преговоре са Италијанима око добијања концесија ако за недјељу дана добије увјерење из Русије да ће она откупити те концесије.⁸⁹ Ову понуду Руси су карактерисали као кнежеву политичку махинацију, потпуно неискрену, којом је имао за циљ да опере руке пред руском владом. Преговори са Барским друштвом поново су крајем фебруара, који је био утаначен као крајњи рок потписивања уговора, запали у тешкоће. Италијани су тражили велика овлашћења. У једном писму Волпију Лазар Мијушковић износио је да су сви чланови владе били запрепашћени посљедњим италијанским пројектом уговора, чији су сви чланови усмјерени у циљу „јавног овлађивања и пуног уништења у будућности сваке државне власти. Једном речју, ви хоћете да претворите Црну Гору у робињу, попут централне Африке. Ако бисмо се ми сагласили да примимо такве услове уговора, у којима је свака државна власт и утицај коначно уништена, биће у праву да кажу за нас да смо сви продани, не говорећи пак о томе да лично мене сви овдје сматрају проданим Италијанима.“⁹⁰ Крајем марта 1906. кнез Никола је поново нудио Русији да преузме концесије или да организује неку политички незаинтересовану компанију, и за то давао рок од два мјесеца. Лазар Мијушковић обећавао је да ће наћи неки изговор за прекид разговора са Италијанима, али да ће у сваком случају већ дате концесије остати Италијанима.⁹¹ Посланик Максимов предлагао је да Русија да Црној Гори новчана средства за осигурање гаранције на уложени капитал политички незаинтересоване компаније. Пошто се акциони капитал предузећа за изградњу луке и жељезнице оцјењивао на приближно 5,000.000 франака, на шта је црногорска влада требало да да гаранцију од свега 50.000 франака, а пошто политички незаинтересована компанија не би пристала на гаранцију мању од 250.000 франака на исти акциони капитал, то је Максимов предлагао да се допуна од 200.000 франака (око 77.000 рубаља) да Црној Гори, на рачун чега би она могла пронаћи неку политички незаинтересовану компанију која би била по вољи Русији. Овај новац требало би касније да буде

⁸⁹ ДМЦ—ПР, 1906.

⁹⁰ Исто.

⁹¹ Исто.

враћен из црногорских средстава, а послужио би и као средство притиска на кнеза Николу.⁹²

Кнез Никола је био забринут развојем односа са Русијом. Он се надао да ће успјети да изглади односе са њом, чиме би била прекинута узнемиравања и пријетње. У том циљу он је писао једно писмо руском посланику Максимову, 30. марта 1906. године, у коме између осталог стоји: „Окривљује се код Вас Црна Гора да се сувише *италијанизовала*; боже мој, човјек није камелеон да би мијењао боју, а и кад би то постао, чак ни онда Црногорац не би мијењао своју да прими италијанску, иако је она храбра и великодушна и која нам је доказала симпатије без задњих намјера.

Али истина је да никада није било ни најмање промјене у оријентисању, запамтите то добро, ма што се десило Црна Гора остаће увијек једна мала шкољкица уметнута у словенску заједницу, која вођена моћним рукама цара пркоси бурама, развијајући на вјетру свету заставу православља. Сваки Словен, сваки Рус, који другачије мисли, није друго него отпадник и кукавица.

Ви сте, изгледа, импресионирани што смо ми дали приватним италијанским предузећима концесије радова и саобраћаја, али, можда, није Вам познато да смо одавно нудили многим предузећима руске владе да јој повјеримо ове радове, без да је она икад пристала да се позабави тим за нас виталним питањем. Да ли је потребно да вам докажем да је ово заиста тако? Земља је по природи сиромашна, земљорадња је примитивна, индустрија скоро никаква и најзад саобраћај је тежак и недовољан. С друге стране, захтјеви цивилизације увећавају се свакодневно и ми не бисмо хтјели нити могли остати на истом мјесту усред напретка који нас окружава. Све то чини да је црногорска емиграција узела у посљедње вријеме размјере које су, с разлогом, забринуле моју владу. У оваквим околностима моја је прва дужност да се бринем о економском развоју моје земље. Црна Гора је, Ви добро знате, још далеко да има потребна средства да би сама преузела ове јавне радове, а како је за нас одсад то ствар живота или смрти, примили смо, послје озбиљног размишљања, једине конкретне предлоге који су нам били учињени од поменутих италијанских капиталиста, наметнувши им као главни услов да се конституишу као црногорско друштво, углавивши унапријед услове откупа оног дана када будемо у стању да се ослободимо нашим сопственим средствима. Ово заштићује, дакле, нашу потпуну слободу дјejства у сваком погледу. Ми смо прихватили ове предлоге како бисмо прихватили и оне других приватних капиталиста, руских или ма које друге земље, да их је било. Потпуно је нумјесно да се увиђа политика онамо гдје се ради само о економском развоју наше земље“.⁹³

⁹² Исто.

⁹³ Исто.

На понуду кнеза Николе да формира једну компанију руских капиталиста или пронађе једну политички незаинтересовану компанију, руска влада предузела је извјесне кораке. Агент Министарства финансија у Паризу, Рафалович, добио је задатак да за радове у Црној Гори заргије Нетлицина и групу Витали, која је тих година радила жељезнице у Индокини. Париско-холандска банка, којој је понуђено учешће у овим радовима, одбила је то као нерентабилно. Овај покушај формирања француске компаније завршио се неуспјехом, јер је немогуће било пронаћи финансијера, тим више што Русија није нудила учешће свог капитала у намјерованој групи.⁹⁴

Црногорска влада је у међувремену наставила преговоре са Барским друштвом, али уговор није хтјела потписати прије 10/23. маја, када је истицао рок, дат руској влади, за формирање политички незаинтересоване компаније. Како су изгледи за формирање ове компаније, у означеном року, били мали, Максимов је молио да се рок продужи, али је Лазар Мијушковић то одбио.⁹⁵ Тиме су преговори са Максимовом око формирања стране компаније били прекинути. Односи са Русијом били су озбиљно помућени. Русија није била у стању да формира нити своју, нити неку, по њеној вољи, страну компанију. Сада је преостало још једино да се црногорској влади скрене пажња на нужност да се у преговорима са Италијанима добију, и у уговор уметну, што повољнији услови за откуп концесија. Нешто више од мјесец дана послје истека рока датог Русији дошло је до потписивања концесија са Барским друштвом, 14. јуна 1906. године.⁹⁶

Русија није успјела да омете издавање концесије Италијанима. Концесија је била потписана и Италијани се више нијесу могли лако истјерати из Црне Горе. Русија се колебала да ли треба према Црној Гори предузети мјере одмазде. Оне су могле изазвати само даље приближавање кнеза Николе Италији или Аустрији. Ипак, због неповољних односа са Русијом, кнез Никола је био узнемирен.⁹⁷ У Црној Гори присталице Народне странке захтијевале су напуштање политичке оријентације према Италији и ослањање на Србију и Русију. Народ је био огорчен ита-

⁹⁴ Исто.

⁹⁵ У одговору је Мијушковић износио да је ревизија пројекта уговора са Барским друштвом била завршена и у Државном и у Министарском савјету, али није дошло до потписивања да би се обећање, које је кнез Никола дао Русији, извршило; да су преговори на његово наваљивање продужени највише што се могло и да би даље продужење преговора значило „ни више ни мање него ругати се са људима са којима имамо посла... Продужити још рок значило би лишити нас повјерења у очима читавог свијета“ (Исто, 1906).

⁹⁶ Уговор о градњи и експлоатацији слободног Барског пристаништа са датом слободном зоном... Цетиње, 14. јуна 1906. Сплит, 1930.

⁹⁷ ИИЦГ, Мемоари Сима Поповића, књ. III, 375.

лофилском политиком Лазара Мијушковића. Кнез Никола плашио се руске одмазде. Он се морао клети да је спреман „да по наређењу цара (руског — Р. Ј.) сјутра објави рат Италији“, те да ће он своје обавезе према њему извршити „макар морао наоружавати и жене“.⁹⁸ Црна Гора и изнутра и споља је потресана. Противници кнеза Николе очекивали су да се он неће моћи одржати без руске заштите која је, због хлађења односа према Црној Гори и догађаја у самој Русији, требало да знатно опадне.⁹⁹

Руски политичари су поздравили пад владе Лазара Мијушковића и именовање русофилске владе Марка Радуловића, од које су очекивали ревизију уговора са Италијанима и вјерно слијеђење њиховим савјетима.

Русија није укинула војне субвенције, али је измијењен начин њихове исплате. Оне више нијесу даване на располагање црногорском Министарству војске, већ је, од 1907. године, руски војни агент на Цетињу исплаћивао из њих онолику суму колика је била потребна за покриће стварних трошкова војске, чиме је требало да се побољша увид у расходовање војних субвенција. Овим ставом Русије кнез Никола је био револтиран. Он је изјављивао да је спреман да, по наређењу руског цара, напусти пријесто и одсели се у Швајцарску, али да руско мијешање у унутрашње ствари његове државе не може допустити.¹⁰⁰

Погрешна национална политика, угушивање слобода у Црној Гори и нестабилна спољна политика пољуљали су углед кнеза Николе и у Црној Гори и у иностранству. Кнез Никола је увидио да остварење својих личних претензија треба да тражи у тијесном јединству са Русијом. Због тога се он поново окреће Русији. Већ с прољећа 1907. године он је намјеравао да замоли Русију за једну званичну посјету Петрограду. По неким свједочанствима на црногорском двору су се појављивала мишљења да треба затражити од Русије да се прими протектората над Црном Гором.¹⁰¹ Својом посјетом Петрограду, 1908. године, кнез Никола је успио да унеколико изглади односе између Русије и Црне Горе, али односи нијесу више били онако блиски какви су били прије 1903. год. Његово поновно окретање Русији отишло је дотле да је он за рачун тог приближавања, војном конвенцијом из 1910. године, препустио руском цару своја суверена права располагања црногорском војском.¹⁰²

⁹⁸ ДАЦ—ПР, 1906.

⁹⁹ Почетком септембра 1906, у једном писму Симу Поповићу, кнез Никола је писао: „Но, данданас видим да многи држе да сам у опасности усљед несрећног стања у Русију, и радују се унапријед, како ће се Никола Мирков наћи кад све тумбе у Русију пође... никад не бих радије за цара (руског — РЈ) погинуо него данас“. (Мемоари Сима Поповића, књ. III, 372 и сл.)

¹⁰⁰ ДМЦ—ПР, 1907.

¹⁰¹ Исто.

¹⁰² Види о томе: Др Никола Шкерковић, Из односа Црне Горе и Русије — Војна конвенција из 1910 — Историјски записи, 3—4, 1959, 113—123.

У империјалистичким плановима велесила за преовлађивање на Балкану, почетком XX вијека, Црној Гори је, због њеног географског и стратегијског положаја, придаван врло велики значај. Русија је тежила да и даље задржи Црну Гору у сфери свог утицаја и да у њој има згодну стратегијску базу. Нова империјалистичка држава — Италија — у склопу своје балканске политике, тежила је, због аустро-италијанског супарништва над Албанијом, да од Црне Горе створи базу за даље продирање на Балкан. Учвршћивањем Италијана у Црној Гори интереси Русије у њој били су директно угрожени. Појавом италијанског утицаја у Црној Гори били су угрожени и планови Аустро-Угарске за господство над Албанијом. Овај продор Италијана у Црну Гору пао је у вријеме револуционарних врења, спољнополитичких заплета и војних пораза Русије, који су јој онемогућавали да се активно ангажује у сузбијању Италијана из Црне Горе. Руска политика притиска на кнеза Николу показала се као неефикасно средство сузбијања Италијана. Са економског становишта Црна Гора је била врло мало интересантна за Русију. Сама Русија није имала средстава за формирање своје компаније за презимања радова у Црној Гори, нити довољно кредита да их одобри приватним капиталистима, због чега није могла избити италијански утицај у Црној Гори директним учешћем у њеном економском развоју. Руски покушај формирања политички незаинтересоване компаније није могао успјети, јер сама није хтјела гарантовати профит на економски ризиканте радове у Црној Гори.

Италијански капитал, који је могао одиграти извјесну улогу у економском животу Црне Горе, појавио се и као моћно оружје политичког продора Италије, а с друге стране, он је морао угушивати развој домаћег, црногорског капитала.

Тешке економске прилике и порази Русије у рату на Далеком истоку натјерали су кнеза Николу да прихвати италијански капитал и политички се приближује Италији. Кнез Никола, дајући Италијанима концесије, није одмах учио и опасности од тог економског и политичког продора Италијана. Поред објективних разлога, који су приморавали црногорску владу да прихвати италијански капитал, не може се пренебрегнути ни чињеница да су италомилски расположени утицајни људи и влада Лазара Мијушковића, свјесно или несвјесно, ишли Италијанима на руку.

Око Црне Горе су се плеле мреже трију империјалистичких земаља, у њој су се укрштали њихови политички интереси, а у тим мрежама, при издисају једне државе, било се тешко снаћи и много способнијим политичарима од оних које је тада имала Црна Гора.

RESUMÉ DE L'ARTICLE DE R. JOVANOVIĆ
 »UNE RÉSISTANCE ÉTRANGÈRE À LA PÉNÉTRATION DU
 CAPITAL ITALIEN AU MONTÉNÉGRO«

L'engagement du capital étranger était considéré par le Monténégro comme un des moyens principaux pour faire sortir le pays d'un état économique arriéré. Mais, obtenir un tel engagement n'était pas une chose si facile. Les états qui n'avaient pas d'intérêt politique plus poussé pour le Monténégro ne s'efforçaient pas beaucoup à faire placer le capital de leurs capitalistes au Monténégro. Les capitalistes mêmes n'étaient pas prêts pour une telle tâche parce que les travaux au Monténégro étaient bien risqués au point de vue économique. Comme le Monténégro n'avait pas de possibilités pour engager le capital étranger les capitalistes italiens ont offert tous seuls leur participation. Accepté par le Monténégro ce capital pouvait conquérir d'une manière systematique des positions toujours plus fortes d'où résultait un danger de plus en plus grand de l'influence italienne sur la politique de Monténégro. Aussi, le capital italien se présente comme un instrument très fort de l'influence politique italienne au Monténégro.

Cette pénétration du capital italien au Monténégro avait lieu pendant un état de contrastes les plus aigus entre les puissances intéressées par les Balkans, ce que faisant encore plus acharné le combat pour la prédominance dans cette région.

Cet article consacre plus d'attention à cette partie de politique russe qui voulait repousser l'influence italienne au Monténégro ne faisant que des menaces et des pressions sur le prince Nicolas et sur le gouvernement monténégrin. Comme ils n'ont pas obtenu ce qu'on désirait avec ces menaces les relations entre la Russie et le Monténégro se sont considérablement refroidies.

La Russie n'était pas capable de placer son capital au Monténégro bien que le prince Nicolas l'ait proposé et les capitalistes russes persuadés par le gouvernement russe n'étaient pas prêts à engager leur capital dans ces travaux risqués au Monténégro. Quelques essais pour la formation d'une compagnie russe qui pouvait entreprendre des travaux au Monténégro, parmi lesquels le plus important était celui d'Ernest Vladisavović, n'ont pas réussi.

Finie la guerre entre la Russie et le Japon, le prince Nicolas propose au gouvernement russe de trouver une compagnie sans intérêts politiques pour les travaux au Monténégro. A ce propos on négociait avec le groupe Vitali à Paris mais sans succès.

Prsuađé qu' il étaít bien difficile de repousser les Italiens de Monténégro, la Russie veut obtenir des conditions plus favorables pour le rachat des concessions données aux Italiens.

Comme le prince Nicole se rendait compte du danger causé par l' Italie et l' Autriche, il voyait dans l' amélioration des relations avec la Russie un des plus grands profits et c' est pourquoi il cherchait à les faire beaucoup plus solides qu' auparavant. Son voyage à Saint-Petersbourg en 1908 étaít entrepris avec l' intention d' améliorer ces relations, le soin qui en partie avait réussi.